

Eva Rievajová

NEZAMESTNANOSŤ A AKTÍVNE OPATRENIA NA TRHU PRÁCE V KONTEXTE GLOBÁLNEJ FINANČNEJ A HOSPODÁRSKEJ KRÍZY

***Abstract:** Every economic crisis is a kind of disequilibrium. It is manifested in the decrease in production, reduction of employment and in rising unemployment. Economic growth influences employment growth with some time delay. In the Slovak economy as an open and export orientated economy, the impacts of the crisis may be expected to directly or indirectly affect all the economic sectors. Decrease in unemployment is connected with the growth of world and European economies. Measures adopted in the labour market policy for the alleviation of the crisis impact focus on employees as well as on employers, and they are of a temporary nature.*

***Key words:** labour market, employment, unemployment, financial and economic crisis, recession, employment policy*

JEL: E 24, E 32

Úvod

Slovensko ako malá otvorená ekonomika s vysokým podielom zahraničného obchodu na tvorbe HDP citlivo reaguje na meniacu sa situáciu vo svetovom hospodárstve. Zhoršujúce sa hospodárske prostredie najmä v súvislosti s hospodárskou krízou zvyšuje riziká nezamestnanosti. Dosah globálnej krízy na reálnu ekonomiku má za následok spomaľovanie ekonomického rastu a znižovanie zamestnanosti najmä v niektorých sektoroch ekonomiky (automobilový priemysel, hutníctvo, stavebníctvo, elektronika) a druhotne v celej ekonomike. Vzhľadom na zhoršujúcu sa ekonomickú situáciu vlády jednotlivých štátov využívajú všetky dostupné nástroje hospodárskej politiky, ako aj politiky zamestnanosti a trhu práce, cieľom ktorých má byť najmä udržanie zamestnanosti a zmiernenie dosahu globálnej finančnej a hospodárskej krízy na zamestnancov. Prijatím spoločnej meny euro je Slovenská republika chránená pred prudkými výkyvmi meny, na druhej strane je však ochudobnená o niektoré ekonomické nástroje.

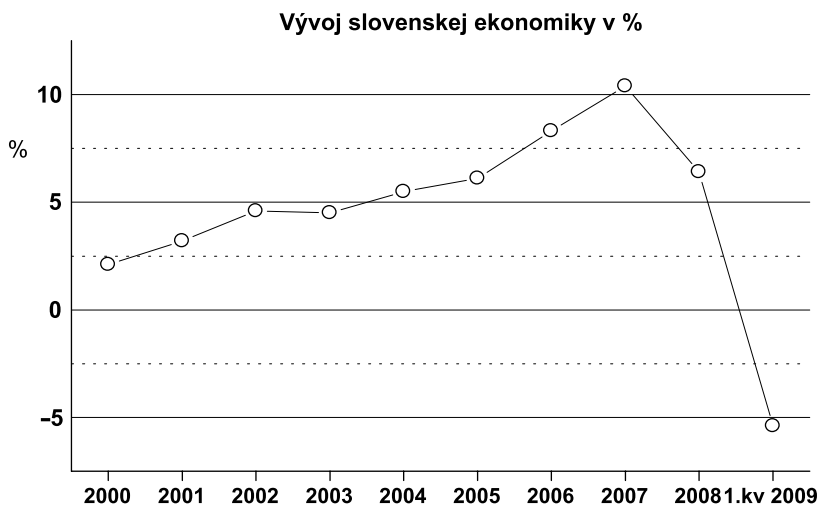
1 Vývoj ekonomiky a trh práce v SR v podmienkach hospodárskej krízy

Slovensko zaznamenáva v roku 2009 prvý pokles ekonomiky od svojho vzniku. Vývoj ekonomiky v roku 2008 bol charakterizovaný spomalením medziročného rastu HDP, rastom zamestnanosti a poklesom nezamestnanosti. Slovensko je silne proexportne zameranou ekonomikou, až 85 % HDP tvorí export. Ekonomovia uvádzajú, že rast ekonomiky okolo 2 až 3 percent približne zodpovedá nulovému rastu zamestnanosti. Pri vyšších mierach rastu možno očakávať požiadavky na dodatočné zdroje vrátane pracovných síl.

V prvom štvrtroku 2009 bol zaznamenaný prepád ekonomiky o 5,6 %, v celej eurozóne to bolo o 4,6 %. V 2. štvrtroku boli vykázané lepšie výsledky, rast ekonomiky oproti prvému kvartálu o 2,2 %, v porovnaní s 2. kvartálom predchádzajúceho roka však pokles o 5,3 %. Rast na Slovensku bol v 2. kvartáli najvyšší z okolitých ekonomík. Ekonomiku ťahala nahor v 1. štvrtroku spotreba verejnej správy a výdavky domácností. Za hlavné príčiny prepádu v našich podmienkach možno považovať: pokles exportu, pokles domácej spotreby, nižšie investície firiem, vplyv výpadkov v dodávkach plynu. Za celý rok 2009 možno podľa predpovedí ekonomických analytikov očakávať prepád ekonomiky SR o 4 až 5 %. Hospodárske oživenie bude závisieť od ozdravenia na našich najdôležitejších exportných teritóriách, od dopytu zo zahraničia.

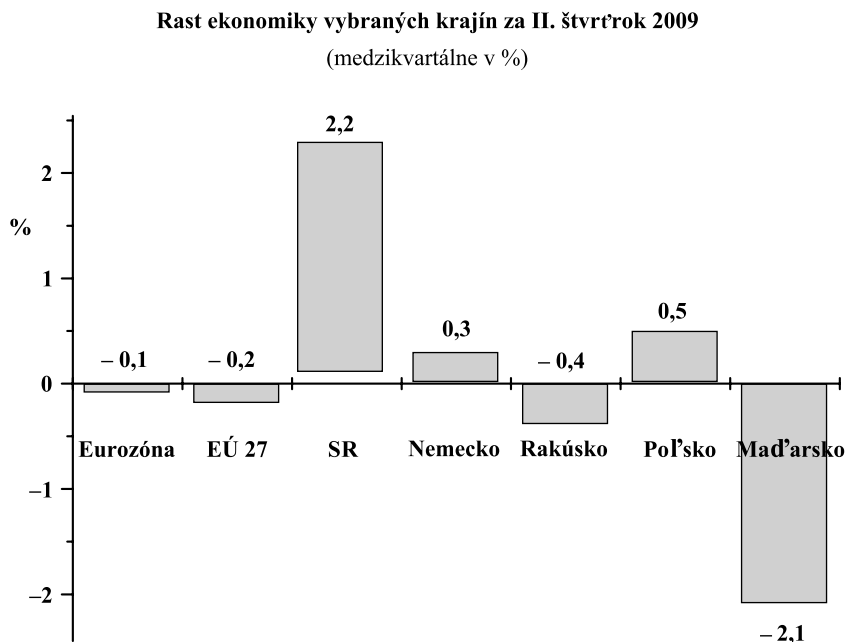
Vývoj rastu HDP v stálych cenách znázorňuje graf č. 1 a graf č. 2.

Graf. č. 1

Prameň: ŠÚ SR.

Graf. č. 2

Prameň: Eurostat.

Napriek spomaleniu ekonomického rastu v roku 2008 celková zamestnanosť dosiahla štvrtý rok po sebe medziročný rast o 3,2 % a v nadväznosti na to aj rast miery zamestnanosti. Celkový počet pracujúcich v priemere za rok 2008 bol 2 438 tis. osôb, z toho v zahraničí pracovalo v priemere 7 %. V 2. štvrtroku 2009 bolo v SR zamestnaných 2, 2 mil. osôb, čo predstavuje medziročný pokles o 1,3 %.

Slovensko aj v predchádzajúcich rokoch v miere zamestnanosti zaostávalo za priemerom krajín EÚ o 4–5 perc. bodu.

Tab. č. 1

Porovnanie miery zamestnanosti v EÚ 25 a v SR (v %)^a

Krajina/rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EÚ 25	62,4	62,8	62,8	62,9	63,3	63,8	64,7	65,8	67,2
SR	56,5	56,8	56,7	57,6	57,0	57,7	59,4	60,7	62,3

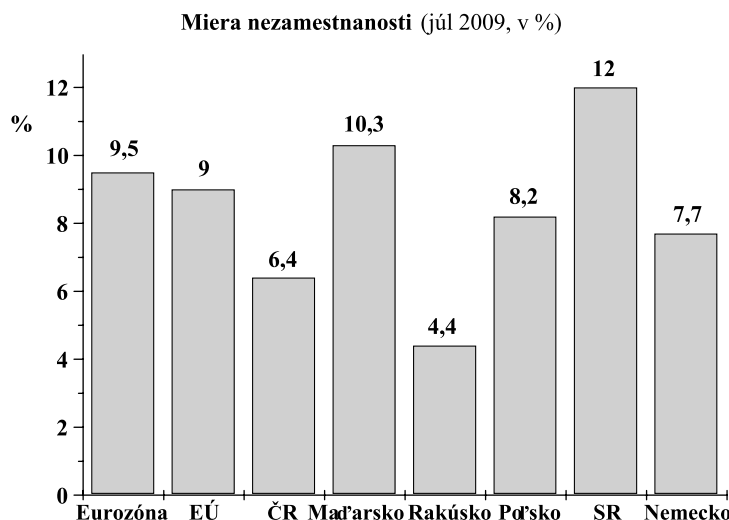
^a Podiel počtu zamestnaných vo veku 15–64 r.

Prameň: Eurostat.

Spomalenie ekonomiky sa prejavuje v raste nezamestnanosti s určitým oneskorením. Prepad ekonomiky prináša so sebou ďalšie prepúšťanie. Podľa odhadov by do konca roka 2009 mohlo prísť o prácu ďalších takmer 60 tis. ľudí, čo by znamenalo rast miery nezamestnanosti na 13 % až 14 % a bez práce by sa ocitlo okolo 350 tis.

Ľudí. Na to, aby klesala nezamestnanosť, je potrebný aspoň 3 % ekonomický rast. Väčší počet ľudí bez práce je sprevádzaný výpadkami v spotrebe, a tak konečná spotreba domácností prestane byť ťahúňom ekonomiky. Preto opatrenia zo strany vlády by mali byť zamerané predovšetkým na podporu dopytu zo strany spotrebiteľov. V dôsledku poklesu ekonomiky a zamestnanosti sa očakáva výpadok na daniach, odvodoch, ako aj rast schodku verejných financií.

Graf č. 3

Prameň: Eurostat.

V porovnaní s predchádzajúcim obdobím, keď sa ako nový fenomén na trhu práce konštatoval nedostatok požadovanej kvalifikovanej pracovnej sily, problémom súčasnosti sa stáva nedostatočná ponuka pracovných miest. Od januára do augusta 2009 vzrástla miera nezamestnanosti o 3 percentuálne body, z 9 % na 12,05 %. Za rok pribudlo do evidencie približne 120 tis. nezamestnaných.

V 2. štvrtroku 2009 bola miera nezamestnanosti v SR najvyššia z krajín V4.

Rast miery nezamestnanosti pokračoval vo všetkých krajoch SR, pričom najvyššiu mieru nezamestnanosti vykazoval Banskobystrický kraj a Prešovský kraj.

Tab. č. 2

Uchádzači o zamestnanie podľa krajov

Kraj	december 2008	marec 2009	jún 2009
Bratislavský kraj	8 120	11 215	13 680
Trnavský kraj	14 646	21 122	24 731
Trenčiansky kraj	16 363	23 567	29 120
Nitriansky kraj	28 881	38 115	43 245

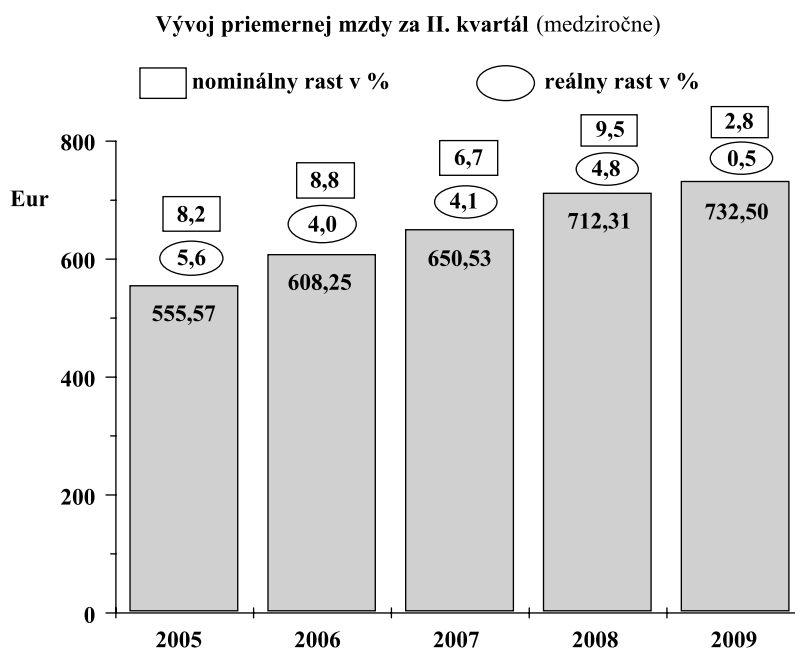
Žilinský kraj	22 318	30 368	35 553
Banskobystrický kraj	49 815	59 463	63 305
Prešovský kraj	54 650	65 841	72 510
Košický kraj	53 763	62 072	66 484
Slovensko spolu	248 556 (8,39 %)	311 763 (10,33 %)	348 628 (11,81 %)

Prameň: MPSVR SR.

Rozdiel medzi Bratislavským krajom a zvyškom Slovenska sa v dôsledku krízy ešte prehĺbil. V prvom polroku k okresom s najvyššou mierou nezamestnanosti patrili Rimavská Sobota (32,23 %), Revúca (30,19 %), Rožňava (26,15 %), Trebišov (24,47 %). Nad 20 % to bolo 16 okresov.

Tak v nezamestnanosti, ako aj vo výške priemernej mzdy sú značné rozdiely v jednotlivých častiach Slovenska. Najmenej zarábali pracovníci v Prešovskom kraji a Banskobystrickom kraji, najviac v Bratislavskom kraji, Trnavskom kraji a Košickom kraji. Očakáva sa, že za celý rok 2009 priemerná mzda vzrastie na 745 eur, čo predstavuje reálne zhodnotenie o 0,6 %.

Graf č. 4

Prameň: ŠÚ SR.

Zvyšovanie miery evidovanej nezamestnanosti v SR sa predpokladá aj v nasledujúcom období. Trh práce zareaguje na oživenie alebo stabilizáciu s určitým oneskorením, počet nezamestnaných by mohol klesať až v 2. polroku budúceho roka. Pod nárast nezamestnanosti sa podpisuje zhoršujúci stav vo všetkých odvetviach, recesia v eurozóne a s tým spojený pokles odbytu slovenských podnikov.

Kríza zasiahla aj Slovákov pracujúcich v zahraničí. Medzi nezamestnanými je evidovaných stále viac tých, ktorí sa vracajú z krajín EÚ. Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny celkovo už v roku 2008 zaevidovali 6 609 uchádzačov o zamestnanie, ktorí mali posledné zamestnanie v krajinách EÚ. Najvyšší počet uchádzačov o zamestnanie pribudol z týchto krajín EÚ: ČR, Veľká Británia, Maďarsko. Z hľadiska profesijnej štruktúry išlo najmä o pomocných a nekvalifikovaných zamestnancov, remeselníkov a kvalifikovaných výrobcov, spracovateľov a opravárov. Podľa vzdelania išlo najmä o vyučených v odbore, so základným vzdelaním a s úplným stredným odborným s maturitou.

Problémy s rastom nezamestnanosti majú aj iné, rozvinuté ekonomiky Európy a sveta. Najvyššiu mieru nezamestnanosti z krajín EÚ dosahujú Španielsko, Lotyšsko, Litva, Írsko a Slovensko.

Tab. č. 3

Miera nezamestnanosti v EÚ a v niektorých ďalších krajinách (%)

	12. 2008	1. 2009	2. 2009	3. 2009	4. 2009	5. 2009	6. 2009	7. 2009
EÚ 27	7,6	8,0	8,2	8,5	8,7	8,8	8,9	9,0
EÚ 15	7,8	8,2	8,4	8,7	8,9	9,0	9,1	9,2
Belgicko	7,1	7,5	7,7	8,0	8,1	8,0	8,1	8,0
Bulharsko	5,4	5,6	6,0	6,4	6,5	6,6	6,8	7,0
Česká republ.	4,7	5,1	5,5	5,8	6,0	6,1	6,3	6,4
Dánsko	4,1	4,4	4,7	5,2	5,7	5,9	6,1	5,9
Nemecko	7,1	7,2	7,3	7,4	7,6	7,6	7,7	7,7
Estónsko	7,7	11,0	11,0	11,0	13,3	13,3	13,3	:
Írsko	8,3	9,4	10,4	11,1	11,5	12,0	12,2	12,5
Grécko	7,9	8,7	8,7	8,7	:	:	:	:
Španielsko	14,8	15,6	16,5	17,2	17,6	17,9	18,2	18,5
Francúzsko	8,4	8,6	8,9	9,0	9,2	9,4	9,6	9,8
Taliansko	7,0	7,4	7,4	7,4	:	:	:	:
Cyprus	4,1	4,2	4,4	4,8	5,1	5,3	5,4	5,5
Lotyšsko	11,4	12,4	13,2	14,2	15,4	16,4	17,1	17,4
Litva	9,1	10,1	11,2	12,1	13,0	14,3	15,6	16,7

Luxembursko	5,4	5,5	5,7	5,8	6,0	6,1	6,2	6,4
Maďarsko	8,4	8,8	9,3	9,7	10,0	10,3	10,3	10,3
Malta	6,1	6,4	6,6	6,8	7,0	7,1	7,2	7,3
Holandsko	2,8	2,8	2,9	3,1	3,2	3,2	3,3	3,4
Rakúsko	4,2	4,2	4,3	4,4	4,3	4,3	4,4	4,4
Poľsko	7,1	7,4	7,8	8,0	8,2	8,2	8,2	8,2
Portugalsko	8,1	8,5	8,8	9,0	9,2	9,2	9,2	9,2
Rumunsko	5,9	6,2	6,2	6,2	:	:	:	:
Slovinsko	4,3	4,6	4,9	5,3	5,7	6,0	6,1	6,0
Slovensko	9,4	9,7	10,1	10,6	11,0	11,3	11,7	12,0
Fínsko	6,9	7,1	7,4	7,7	8,0	8,3	8,5	8,7
Švédsko	6,9	7,2	7,5	7,9	8,3	8,6	8,9	9,2
V. Británia	6,5	6,8	7,1	7,3	7,5	7,7	:	:
Chorvátsko	8,1	8,3	8,4	8,4	8,5	8,5	8,5	:
Turecko	11,2	12,5	12,5	12,5	:	:	:	:
Nórsko	2,9	3,0	3,1	3,2	3,1	3,1	:	:
Spojené štáty	7,2	7,6	8,1	8,5	8,9	9,4	9,5	9,4
Japonsko	4,3	4,2	4,4	4,8	5,0	5,2	5,4	5,7

Prameň: Eurostat.

Podľa odhadov OECD z leta 2009 by mala v roku 2010 miera nezamestnanosti ďalej rásť, globálna kríza môže pripraviť o prácu od konca roka 2007 do konca roka 2010 v členských krajinách OECD takmer 25 mil. osôb.

2 Opatrenia na trhu práce na zmiernenie dosahu ekonomickej krízy

Aktívna politika trhu práce, realizovaná v ostatných rokoch na Slovensku, bola veľmi podcenená a podfinancovaná. Dokonca aj v porovnaní s krajinami V4 sú výdavky na veľmi nízkej úrovni. Slovensko vynakladá sumárne na politiku trhu práce 0,65 % HDP, pričom zo všetkých výdavkov ide na aktívne opatrenia na podporu zamestnávania 21,9 %, na pasívnu politiku 51,8 % výdavkov, zvyšok na činnosť úradov práce. Aj rozpočet na rok 2009 nedostatočne reflektuje potreby trhu práce. Počíta síce so zvýšenými výdavkami oproti predchádzajúcemu roku, ale v porovnaní s rokom 2007 ide len o veľmi malé zvýšenie. Takmer 80 % predstavujú prostriedky z ESF, zo ŠR okrem povinného financovania len asi 18 %, približne 30 mil. €. Čerpanie prostriedkov z eurofondov sa doteraz javí ako problematické, za predchádzajúce 2 roky sa vyčerpano len okolo 12 % z programovacieho obdobia 2007 až 2013.

Aktívna politika trhu práce v rokoch 2006 až 2009 (mil. eur)

Zdroje – EÚ rozpočet	109,06	168,23	106,22	167,68
Zdroje – ŠR rozpočet v SR	50,72	25,09	16,6	30,3
Zdroje – celkový rozpočet	159,78	193,32	122,82	197,98

Prameň: Inštitút zamestnanosti.

V období od 1. januára do 30. júna 2009 úrady práce, sociálnych vecí a rodiny prostredníctvom nástrojov aktívnych opatrení na trhu práce na podporu zamestnanosti, vytvárania a udržania pracovných miest podporili 69 918 miest v celkovej sume finančných prostriedkov 59,4 mil. eur.

Na zmiernenie dôsledkov globálnej finančnej a hospodárskej krízy na slovenský trh práce, najmä na podporu udržania pracovných miest a vytvorenie nových pracovných miest, boli prijaté od marca 2009 nasledujúce aktívne opatrenia na trhu práce.¹

Podpora vytvárania a udržania sociálnych podnikov

Podpora je zameraná na zjednodušenie legislatívnych podmienok na vznik a zachovanie sociálnych podnikov dočasným uvoľnením hlavných podmienok na priznanie postavenia sociálneho podniku pre fyzické a právnické osoby a pre právnické osoby, ktoré sú obcou, samosprávnym krajom, združením obcí, združením samosprávnych krajov, a u právnickej osoby, ktorej zakladateľom alebo zriaďovateľom je obec alebo samosprávny kraj. Medzi dočasne zrušené podmienky na priznanie postavenia sociálneho podniku patrí najmä povinnosť zamestnávať aspoň 30 % znevýhodnených zamestnancov z celkového počtu zamestnancov, povinnosť poskytovať pomoc znevýhodneným zamestnancom pri hľadaní práce na otvorenom trhu a povinnosť použiť aspoň 30 % zisku na vytváranie nových pracovných miest. Medzi znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie patria absolventi škôl, dlhodobo nezamestnaní a zdravotne postihnutí občania. Príspevok pre sociálne podniky na znevýhodneného zamestnanca je v roku 2009 v maximálnej výške 471 €.

Podpora udržiavania zamestnanosti u zamestnávateľa riešiaceho dôsledky dosahu finančnej a hospodárskej krízy

Príspevok patrí zamestnávateľovi, ktorý zachová pracovné miesta zamestnancov aj v prípade vážnych prevádzkových dôvodov, pre ktoré nemôže zamestnancom pridelovať prácu (§ 142 ods. 4 Zákonníka práce), a preto im poskytuje náhradu mzdy vo výške najmenej 60 %, v maximálnej výške 339 € za mesiac v roku 2009. Zámerom zavedenia príspevku je predísť alebo obmedziť prepúšťanie zamestnancov, pomôcť zamestnávateľovi, ktorý má prevádzkové problémy v dôsledku dosahu globálnej finančnej krízy a hospodárskej krízy, a to poskytnutím príspevku na ním platené povinné odvody do poisťovních fondov na zdravotné poistenie a sociálne

¹ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, marec 2009.

poistenie z náhrady mzdy poskytovanej zamestnancom počas prevádzkových problémov, najdlhšie počas 60 kalendárnych dní v kalendárnom roku a poskytnutím príspevku zamestnancovi vo výške odvodov platených zamestnancom na zdravotné a sociálne poistenie.

Podpora motivácie pri hľadaní a prijatí zamestnania (príspevok ku mzde zamestnanca)

Príspevok vo výške 22 % z priemernej mzdy zamestnanca v hospodárstve SR počas prvého roka zamestnania a v druhom roku jeho poskytovanie vo výške 11 % z priemernej mzdy zamestnanca v hospodárstve SR tým uchádzačom o zamestnanie, ktorí boli poberateľmi dávky v hmotnej núdzi, boli vedení v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 3 mesiace, sami si našli zamestnanie a ich hrubá mesačná mzda predstavuje najviac sumu 1,7-násobku životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu. Mesačný príspevok je vo výške 153 € v prvom roku zamestnania a vo výške 76 € v druhom roku zamestnania.

Zvýšenie príspevku na dochádzku do zamestnania mimo miesta trvalého bydliska

Zvýšenie príspevku na dochádzku do zamestnania mimo miesta trvalého bydliska alebo mimo okresu trvalého bydliska s preferenciou poskytovania vyššieho príspevku pri dochádzke za prácou na kratšie vzdialenosti. Zdvojnásobenie maximálnych sadzieb pre vzdialenosti do 120 km a zvýšenie sadzieb o približne 50 % pri vyšších vzdialenostiach. Príspevok na dochádzku je pri vzdialenosti 120 km zvýšený zo 63 € na 110 €².

Vytvorenie priaznivejších podmienok na samostatnú zárobkovú činnosť

Príspevok pre samostatne zárobkovo činné osoby (SZČO), ktoré boli 3 mesiace v evidencii nezamestnaných a poberali dávku v hmotnej núdzi. Príspevok sa viaže na podmienku, aby SZČO vykonávala činnosť ďalších 24 mesiacov. Mesačný príspevok je vo výške 41,37 €, čo zodpovedá odvodom SZČO odvádzaným pri minimálnej mzde. Príspevok na zdravotné poistenie poskytuje štát prvých 22 mesiacov od začiatku vykonávania činnosti a príspevok na sociálne poistenie počas 19. až 22. mesiaca.

Podpora vytvárania nových pracovných miest

Príspevok na novovytvorené pracovné miesta u zamestnávateľov, ak vytvoria miesto pre uchádzača evidovaného na úrade práce aspoň 3 mesiace pred vznikom pozície. Príspevok na podporu vytvorenia nového pracovného miesta vo výške 15 % z celkovej ceny práce vypočítanej z priemernej mzdy v hospodárstve SR v Bratislavskom kraji a vo výške 30 % z celkovej ceny práce vypočítanej priemernej mzdy

² Protikrizové opatrenia vlády. Príprava programu stability SR 2009. Ministerstvo financií SR, marec 2009.

v hospodárstve SR v ostatných krajoch, najviac 50 % z celkovej ceny práce zamestnanca prijatého na vytvorené pracovné miesto.

Ďalšie prijaté opatrenia sú zamerané na obyvateľov a podporu malých a stredných podnikateľov, týkajú sa daňovej oblasti, podpory investovania, napríklad zvýšenie nezdaniteľnej časti základu dane, posilnenie zamestnaneckej prémie, odpisovanie majetku, skrátenie času na vrátenie DPH, zvýšenie hranice na registráciu platby DPH a pod. Pre podnikateľov a investorov sa od 1. apríla 2009 vytvorili väčšie možnosti pre žiadanie o štátne stimuly v zmysle novelizovaného zákona o investičnej pomoci. Získanie pomoci vo väčšej miere ovplyvní miera nezamestnanosti v regióne. Štátna aktívna politika trhu práce je jednou z reálnych možností zníženia vplyvov krízy na zamestnanosť, pričom až nasledujúce mesiace ukážu ich efektívnosť. V súčasnosti všetky prijímané opatrenia by mali mať vzhľadom na priebeh krízy len dočasný charakter. Do akej miery sa jednotlivé opatrenia presadia a aký bude ich vplyv na udržanie pracovných miest, prípadne na tvorbu nových pracovných miest, ale aj aktivizáciu osôb na účely vlastného uplatnenia sa na trhu práce ukáže až prax. Za tri mesiace sa najviac využil príspevok na podporu udržania zamestnanosti a na podporu vytvorenia nového pracovného miesta. Naopak, najmenší záujem bol o príspevok na podporu samostatnej zárobkovej činnosti.

Prostredníctvom nových protikrízových opatrení bolo do 30. 6. 2009 podporené udržanie, resp. vytvorenie takmer 24 tis. pracovných miest v celkovej sume 14,2 mil. eur.

Záver

Obnovenie globálneho rastu je hospodárskou a politickou prioritou, ale aj etickým, morálnym, sociálnym a ľudským imperatívom. Zamestnanosť a sociálna politika sú prirodzenou súčasťou úspešnej stratégie v snahe vrátiť krajiny do trajektórie rastu. Do riešenia krízy sa budú musieť zapojiť všetky členské štáty. Správnou koordináciou snáh na národnej úrovni sa môžu dosiahnuť viaceré ciele zároveň. Tieto môžu v krátkom časovom horizonte zmierniť recesiu. Ale takisto môžu podporiť štrukturálne reformy, ktoré pomôžu EÚ, aby vyšla z krízy silnejšia, a zároveň zabráni dlhodobým negatívnym účinkom na fiškálnu udržateľnosť. Mnoho pracovníkov a ich rodín je alebo bude zasiahnutých krízou. Musia sa však prijať opatrenia na zastavenie znižovania počtu pracovných miest, ako aj opatrenia, ktoré pomôžu občanom rýchlo sa vrátiť na trh práce, a teda neostávať dlhodobo nezamestnanými. Pokles nezamestnanosti a zlepšenie situácie na slovenskom trhu práce je spojené s rastom svetových a európskych ekonomík.

Literatúra

- [1] ALEXY, J. – RIEVAJOVÁ, E.: Nové trendy na trhu práce a politika skvalitnenia modelu zamestnanosti v EÚ. In: *Sociálno-ekonomická revue* 1/2007.
- [2] HUSÁKOVÁ, M. – RIEVAJOVÁ, E.: Trendy vývoja na trhu práce v kontexte procesu globalizácie. In: *Ekonomické rozhľady* č. 3/2008.
- [3] Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia. Bratislava : MPSVR SR, 2008.
- [4] Oznámenie komisie Európskej rade – plán hospodárskej obnovy Európy. Brusel : 27. 11. 2008.
- [5] Ukazovatele a systém efektívnosti aktívnych opatrení na trhu práce v Slovenskej republike. Bratislava: Infostat-Trexima, február 2009.
- [6] Posilnenie otvorenej metódy koordinácie v oblasti sociálnej ochrany a sociálneho začleňovania – stanovisko Výboru pre sociálnu ochranu. Brusel : 7. november 2008.